

ПОМАГАЩОТО ПОВЕДЕНИЕ В ЖИВОТА НА ХОРАТА

Мария Дишкова

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас

Резюме: Просоциалното поведение е неизменна част от живота на хората, но всеки има различно разбиране за понятието и действията, които предполага. Смята се, че този тип поведение включва оказване на помощ и алтруистични прояви. Съществуват определени фактори и условия, които могат да подпомогнат или да възпрепятстват просоциалното поведение. Проведено е анкетно проучване сред 271 педагогически специалисти и студенти от педагогически специалности. Целта е да се проучи мнението им във връзка със собственото им помагащо поведение. Анализирани са само част от получените резултати, които респондират адекватно на теоретичния обзор. Разгледан е моделът на John Darley и Bibb Latane за очаквана реакция в кризисна ситуация.

Ключови думи: просоциално поведение, помагащо поведение, алтруизъм, кризисна ситуация, страничен наблюдател.

Въведение

Просоциалното поведение е обект на научен интерес от редица психологически и социални науки, защото в много голяма степен предопределя отношенията между хората от различни възрасти. Повечето изследвания, реализирани в тази посока, се фокусират основно върху два специфични типа просоциално поведение:

- помагащо поведение;
- алтруизъм [4, 312].

Подпомагащото поведение се отнася до действия, при които хората съвсем доброволно и умишлено се държат по начин, за който вярват, че ще бъде от полза за другите, независимо дали ги познават, или не. Освен това се смята, че помагащото поведение задължително трябва да бъде преднамерено. По тази причина определението изключва този тип поведение, което случайно (инцидентно) е от полза за друго лице, но не е било целенасочено и предварително планирано (например изпускаме пари, някой ги намира по-късно и те са му от реална полза) [4, 312]. Понятието „алтруизъм“ се свързва повече с помощ, която предоставяме на другите, но с известен риск за нас [2, 25 – 26], без да търсим изгода или някаква облага.

Обект на много научни проучвания са конкретните фактори, от които зависи поведението на хората: пол, възраст, социален статус,

религия, националност, професия. Някои автори търсят връзка между просоциалното поведение и симпатията към другите, социалната дистанция в обществото, социалния опит на личността, поведението ѝ в група, междуличностните контакти, близостта между хората у дома, на работното място, в обществени институции [7, 532 – 534]. Други проучвания целят да открият зависимост между наличието на странични наблюдатели (свидетели) и помагачното поведение на конкретен човек в определена ситуация [3]. John Darley и Bibb Latane (1968) установяват, че страничният наблюдател може да не оцени правилно ситуацията или да я тълкува различно (субективно), в резултат на което да не забележи наличието на риск, опасност, заплахата за друг участник¹. Двамата автори създават когнитивен модел за реакция в ситуация на спешност, който се състои от пет основни етапа:

- страничният наблюдател първо трябва да забележи, че има нещо нередно в конкретна ситуация, че друг човек се намира в реална опасност;
- страничният наблюдател трябва да определи тази ситуация като спешен случай, който изисква допълнителна намеса с цел преодоляване на опасността;
- страничният наблюдател трябва сам да прецени колко замесен, ангажиран и лично отговорен се чувства в този момент;
- страничният наблюдател трябва да вземе категорично решение, за да предложи помощта си по възможно най-адекватния начин;
- страничният наблюдател трябва да действа в съответствие с решението си, за да реализира своята планирана и преднамерена активност [6]².

Предложеният модел може да се обобщи по следния начин: внимание, интерпретиране на ситуацията, отговорност, вземане на решение и реални действия [4, 320]. Обикновено ненамесата на страничните наблюдатели в кризисна ситуация се дефинира като апатия, аномия, отчуждение [5]. През 1970 г. J. Darley и B. Latane идентифицират три психологически процеса, които евентуално могат да попречат на завършването на тази последователност на петфазовия модел (тези процеси обикновено протичат в присъствието на странични наблюдатели):

- споделена отговорност – налице е, когато страничните наблюдатели (свидетели) всъщност са повече от един; отговорността се разпределя, както и чувството за вина, в случай че не бъде реализирана помощ; нещо повече, всеки

свидетел очаква някой друг от присъстващите да помогне, затова изчаква и не предприема конкретни действия;

- поява на опасения – помагачият се притеснява, че ще бъде съден от останалите, особено ако не се справи успешно с предизвикателството;
- плуралистично невежество – свидетелят може да не е съгласен с мнението на останалите за ситуацията, но преценява, че гледната точка на групата е по-точна, по-прецизна, и приема тяхното решение за ненамеса³.

Някои проучвания [6] доказват, че ефектът на страничния наблюдател се наблюдава и при малките деца. Оказва се, че петгодишни деца са по-малко склонни да помогнат на някого в нужда, когато присъстват странични наблюдатели, отколкото, когато са сами. Експериментът е проведен, като страничните наблюдатели са поставени зад бариера – те реално присъстват и са свидетели на случващото се, но не са способни да окажат помощ на нуждаещия се. В този случай децата помагат толкова, колкото и ако са сами. Изследователите обясняват този феномен с чувството за споделена отговорност: децата не се притесняват от чуждото присъствие, не се срамуват, не очакват някой друг да помогне, не споделят отговорността, защото няма с кого. Всъщност децата разбират добре, че само те могат да помогнат в тази ситуация, независимо от присъствието на други хора. Доказва се също, че децата, участвали в експеримента, са способни да вземат адекватни решения в кризисни ситуации [6], което може да се развива като умение.

Методология на изследването

Изследването е проведено чрез авторска анкетна карта, която се състои от 30 въпроса. Повечето от тях са затворени, но с възможност за повече от един отговор, за да се даде възможност на анкетираните лица да изразят по-задълбочено мнението си. В изследването се включиха 271 педагогически специалисти и студенти от педагогически специалности (ОКС „Бакалавър“, ОКС „Магистър“, СДК). Целевата група е подбрана според основната цел на изследването, защото респондентите работят с деца и ученици или им предстои да започнат работа в сферата на образованието.

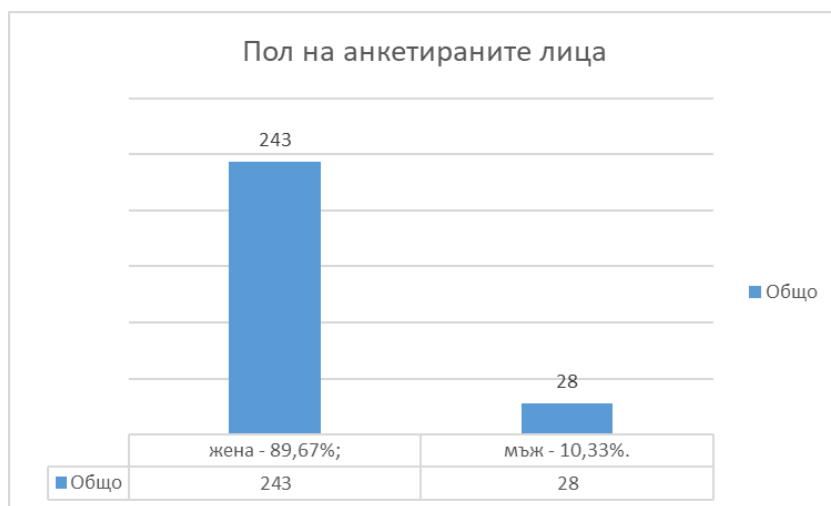
Въпросите в анкетната карта са разпределени в различни категории: демографска част; кога оказваме помощ, на кого помагаме, как разбираме понятието „помагащо поведение“; как другите приемат нашата помощ и т.н.

Целта на изследването е да се проучи мнението на педагози и студенти от педагогически специалности в различни аспекти на

помагащото поведение като част от ежедневиия живот на хората и като средство за намаляване на агресивните прояви между деца, ученици, юноши.

Резултати

Анкетираните са 271 лица, от които 243 (89,67%) са жени, а останалите 28 (10,33%) – мъже (фиг. 1). Всички те (100%) заявяват себе си като хора, които са склонни да помагат на другите в различни ситуации и при обективно действащи обстоятелства. Нито един от тях не е склонен да отказва съдействие на други хора.

Фиг. 1. Пол на анкетираните лица

Анкетираните лица разбират предлагането на помощ по много и различни начини (таблица 1), което определено хвърля светлина върху изясняването на понятията и нагласите на помагащите хора. Най-голям процент от респондентите (68,27%) разбират подкрепата като проява на разбиране и търпение към нуждаещия се. Тяхното мнение изключва допълнителни действия и е насочено предимно към даване на морална подкрепа. Повече от половината респонденти (53,14%) смятат, че трябва да се помага само на хора, които не могат сами да се грижат за себе си. Те не са способни да решат проблемите си и да излязат от конфликтна ситуация, затова се нуждаят от странична помощ. Анкетираните лица споделят, че по-лесно се помага на такъв човек, защото се чувстват уверени и компетентни да решат проблемите му, без да носят отговорност при евентуален провал. 52,77% от изследваните лица смятат, че помагащото поведение е

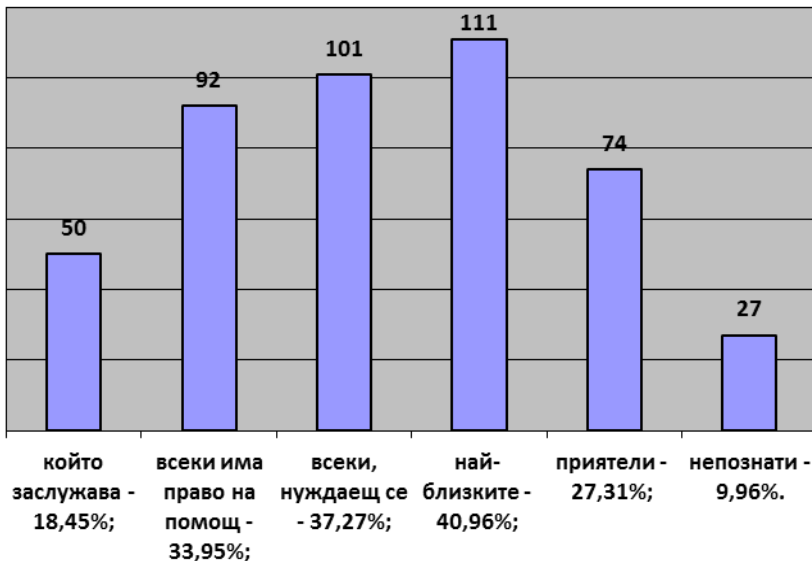
двупосочно и включва подкрепа от страна на всички участници. Те асоциират понятието с оказване на взаимна помощ, което предполага, че техните просоциални дейности са преднамерени, но с очаквания за същото от човека отсреща. 143 респонденти (50,18%) се отзовават на молба за помощ. Те уважават личното пространство на хората и са на мнение, че помощта трябва да се потърси от човек, който познава нуждите и потребностите си и може да назове проблемите си. В този смисъл тяхното поведение изключва инициатива и поемане на отговорност за съдбата на друг човек. 47,97% от анкетираните студенти и педагогически специалисти разглеждат доброволчеството като алтруистичен акт, но не поясняват с какви събития точно го асоциират. Безвъзмездната помощ, съчувствието, добротата и емпатията винаги се свързват с просоциалното поведение и респондентите потвърждават това. Единствено двама анкетирани (0,74%) признават, че оказването на помощ може да има чисто егоистичен характер, за да се почувства помаганият по-добре или да получи някаква облага [1].

Таблица 1. Мнение на анкетираните лица за съдържанието на понятието „помагащо поведение“

Твърдение	Брой респонденти	Процент от всички анкетирани лица
Проява на разбиране и търпение.	185	68,27%
Подкрепа за хора, които не могат да се грижат за себе си.	144	53,14%
Желание за взаимопомощ.	143	52,77%
Отговор на молба за помощ.	136	50,18%
Доброволчество.	130	47,97%
Даване на безвъзмездна помощ.	126	46,49%
Проява на съчувствие.	121	44,65%
Начин да подобрим благосъстоянието на другия.	119	43,91%
Проява на доброта и алтруизъм.	98	36,16%
Проява на емпатия.	87	32,10%
Благотворителност.	84	30,99%
Проява на егоизъм.	2	0,74%
Желание, обич, болка, подкрепа и съпреживяване към страдащите хора и животни.	2	0,74%
Да дадеш нещо от себе си, без да очакваш да бъде дадено и на теб.	1	0,37%
Безрезервна помощ, толерантност и съпричастност.	4	1,48%
Всеодайност, даване на съвети, солидарност.	1	0,37%

Възможност да подобрим живота и в частност образованието на ученици в нужда.	1	0,37%
Хубаво е да помогнеш на всеки, който се нуждае от помощ, според възможностите си. Чувството на удовлетворение е много голямо, когато успееш да помогнеш на някого.	1	0,37%
Поведение, при което и двете страни имат полза.	1	0,37%
Интуитивен подход към всеки човек.	1	0,37%
Действие, насочено към полза за другите, без очаквания за награди и лични облаги.	1	0,37%
Това е поведение, обърнато към нуждите на отсрещния.	1	0,37%
Помагащото поведение представлява действия на човека, като насърчаване, споделяне, помагане. Действия, които са насочени в полза на другите, без да се очаква някакво възнаграждение.	1	0,37%
Помощта може да бъде осигурена от различни мотиви, като чувство за дълг, подчинение на искане или заплаха, очакване на награди, морални задължения или благодарност.	1	0,37%
Помощ за самопомощ.	1	0,37%
Върнато добро, доброжелателност, споделяне, насърчаване.	4	1,48%
Със своето поведение да показваш, че във всеки момент си готов да помогнеш.	1	0,37%

Различно е мнението на респондентите и по отношение на хората, които заслужават тяхната помощ (фиг. 2). Оказва се, че дори безкористната помощ може да има своята цена. На първо място, анкетираните лица са склонни да подпомогнат най-близките си хора (40,96%), а на последно – да окажат подкрепа на непознати (9,96%). По-малко от половината респонденти са категорични, че трябва да се помага на всеки, който има нужда от това (37,27%), независимо от неговото отношение към получената помощ и към другите хора (33,95%), защото моралното начало при разглеждането на темата е много силно. Разбира се, приятелите заемат важно място в живота на изследваните лица, затова 27,31% биха им помогнали, когато е необходимо.

Фиг. 2. Аз помагам на...

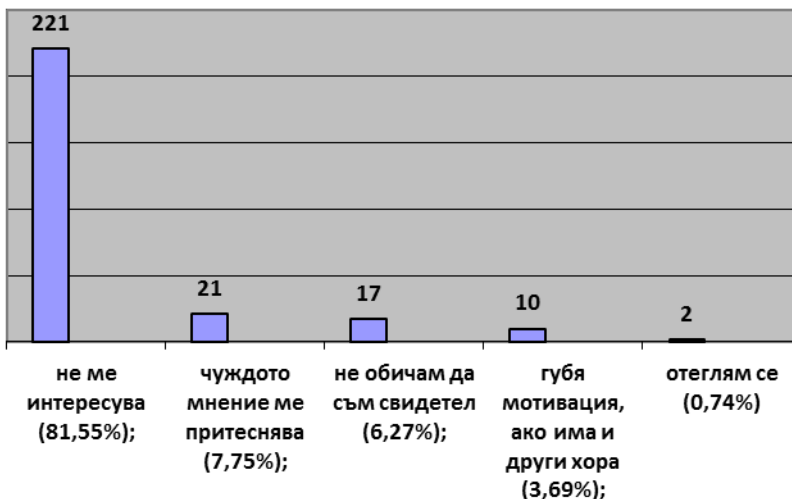
Извън предложените опции за отговор на разглеждания въпрос в анкетната карта, респондентите свободно допълват още, че помагат:

- според конкретната ситуация – 2 (0,74%);
- според собствените си възможности – 3 (1,11%);
- предимно на животни, защото хората са неблагодарни и невинаги заслужават да се правят жертви за тях и за подобряване на условията им на живот – 2 (0,74%);
- само на хора, които наистина заслужават – 5 (1,85%);
- на хора, които знаят как да използват получената помощ – 2 (0,74%);
- по интуиция – 1 (0,37%).

Някои от анкетираните допълват, че според техните наблюдения хората все повече се отчуждават един от друг, което означава, че по-малко си помагат. Дават примери с различни ситуации, в които човек е във видимо безпомощно състояние, но другите хора го подминават с безразличие. Според респондентите се очертава тенденция към ограничена взаимопомощ, защото хората се затварят в себе си и се грижат само за собственото си и семейното благополучие и просперитет.

Когато ситуацията се развива пред публика, изследваните студенти и педагогически специалисти се чувстват различно, както следва (фиг. 3):

- присъствието на други хора никак не ме интересува – 221 (81,55%);
- със сигурност се притеснявам от чуждото мнение – 21 (7,75%);
- аз не обичам да съм страничен наблюдател – 17 (6,27%);
- ако има и други хора на мястото, губя мотивация, защото очаквам и те да се включат в помагането – 10 (3,69%);
- оттеглям се категорично – 2 (0,74%).

Фиг. 3. Реакция на респондентите в присъствието на други хора

Изводи/Дискусия

Трябва да се подчертае, че проведеното анкетно проучване има своите слабости. На първо място, то е проведено почти изцяло онлайн, чрез линк към анкетата, която респондентите имаха възможност да достъпят. Това категорично лиши авторката от предимството на използване на допълнителни изследователски методи: беседа, дискусия, наблюдение, които щяха да предоставят допълнителна информация, а оттам – и възможност за прецизиране на изводите. На второ място, винаги стои въпросът за искреността на респондентите при попълването на анкетните карти. Не е изключено да се маркират отговори, които не отговарят съвсем точно на истината, но спомагат за изграждането на социално приемлив образ в очите на другите. И на трето, но не последно място, разглежданата тема е много субективна, защото всеки човек разбира помагащото поведение по различен начин. Оттук следва, че интерпретацията на зададените въпроси е

съвсем свободна, което пречи да се конкретизират критериите и показателите.

Въпреки слабостите на проведеното анкетно проучване получените резултати дават реална възможност да се направят няколко основни и конкретни извода:

1. Повечето хора декларират желанието си да оказват помощ на другите.
2. Анкетираните лица разбират понятието „помагащо поведение“ по различни начини, но проявата на емпатия, разбиране, съчувствие, търпение, топлота и предлагането на подкрепа обикновено се асоциират с него.
3. Най-често за помагащото поведение се предполага, че не включва никакви облаги за помагащото лице, а само за човека в нужда.
4. Предлаганата помощ може да бъде абсолютно безвъзмездна, но някои от анкетираните лица биха искали да са сигурни, че тя е заслужена.
5. По-лесно помагаме на хора, които не могат да си помогнат сами.
6. Не е изключено да помагаме от егоистична гледна точка.
7. Най-често помагаме на близките си и сравнително по-рядко – на непознати хора.

Заклучение

Вместо заключение ще бъдат цитирани думите на едно от анкетираните лица: „Има една мъдрост, която гласи „Няма ненаказано добро!“. По професия съм медицинска сестра и социален работник. В момента уча за детски и начален учител. Целият ми съзнателен живот е бил свързан с това да правя ДОБРО!!! И ще продължавам да го правя“.

Благодарности

Авторката изразява своята благодарност към проект № НИХ-437/2020 „Изследване проекциите на компетентностния подход при подготовката, възпитанието и развитието на личностните качества в предучилищна и начална училищна възраст чрез използване на алтернативни педагогически форми за организация на образователните дейности“ за финансирането на настоящата работа.

Бележки

¹ Emeghara, U. (2020) Bystander Effect and Diffusion of Responsibility. Available at: <https://www.simplypsychology.org/bystander-effect.html>

² Пак там.

³ Пак там.

References/Литература

1. **Dishkova, M.** Diagnostika na relatsiyata altruizam – egoizam u lichnostta. – V: *Harmonia v razlichiyata. Sbornik s dokladi ot nauchna konferentsia.* Sofia: Za bukвите – pismenehy, 2020, s. 163 – 170. ISSN 2367-7899.

[**Дишкова, М.** Диагностика на релацията алтруизъм – егоизъм у личността. – В: *Хармония в различията. Сборник с доклад от научна конференция.* София: За буквите – О писменехъ, с. 163 – 170. ISSN 2367-7899.]

2. **Rikar, M.** V zashtita na altruizma. Silata na dobrozhelatelstvoto. Sofia: Iztok-Zapad, 2018. ISBN 978-619-01-0147-5.

[**Рикар, М.** В защита на алтруизма. Силата на доброжелателството. София: Изток-Запад, 2018, ISBN 978-619-01-0147-5.]

3. **Abbate, C. S., St. Ruggieri, St. Boca.** The Effect of Prosocial Priming in the Presence of Bystanders – In: *The Journal of Social Psychology*, 2013, 153:5, pp. 619 – 622. DOI: 10.1080/00224545.2013.791658.

4. **Crisp, R. S., R. N. Turner.** Essential Social Psychology. Prosocial Behavior. 4th Edition, SAGE, 2020. Available at: https://uk.sagepub.com/sites/default/files/chapter_11_prosocial_behaviour.pdf.

5. **Darley, J., B. Latane.** Bystander intervention in emergencies: diffusion of responsibility. – In: *Journal of personality and social psychology*, 1968. DOI: 10.1037/H0025589; Corpus ID: 9665680.

6. **Plötner, M., H. Over, M. Carpenter, M. Tomasello.** Young Children Show the Bystander Effect in Helping Situations. Research article. – In: *Psychological Science*, 2015, Volume 26 (4), pp. 499 – 506. DOI: 10.1177/0956797615569579.

7. **Small, D. A., U. Simonsohn.** Friends of Victims: Personal Experience and Prosocial Behavior. – In: *Journal of Consumer Research, Inc.*, 2007, volume 35, pp. 532 – 542. DOI: 10.1086/527268.

За автора

Мария Дишкова преподава в Университета „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас. Сферата на научните ѝ интереси включва: методи на социалната работа, педагогика на девиантното поведение, взаимодействие между образователни и социални институции. Авторката има над 100 публикации по изброените теми и много други в контекста на социалната педагогика.

За контакт с автора: dishkova.maria@gmail.com

HELPING BEHAVIOR IN PEOPLE'S LIVES

Maria Dishkova

University "Prof. Dr. Asen Zlatarov" – Burgas

Abstract: Prosocial behavior is an integral part of people's lives, but everyone has a different understanding of the concept and the actions it involves. This type of behavior is thought to include help and altruistic behavior. There are certain factors and conditions that can help or hinder prosocial behavior. A survey was conducted among 271 pedagogical specialists and students of pedagogical specialties. The aim is to analyze their opinion in relation to their own helping behavior. Only a part of the obtained results is analyzed here in this article, which adequately correspond to the theoretical review. The model of John Darley and Bibb Latane for an expected reaction in a crisis situation is considered as well in the article.

Keywords: prosocial behavior, helping behavior, altruism, crisis situation, bystander.

About the author

Maria Dishkova, Assoc. Prof. Dr. in University "Prof. Dr. Asen Zlatarov" – Burgas. Research interests: methods of social work, pedagogy of deviant behavior, interaction between educational and social institutions. The author has over 100 publications in the listed fields and many others in the context of social pedagogy.

To contact the author: dishkova.maria@gmail.com